

ОБЩЕСТВЕНИ ПРАЗНИЦИ И ЗАБАВЛЕНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ В СОЛУН (КРАЯТ НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК)¹

Юра Константинова

Епохата на Танзимата, започнала в Османската империя след 1839 г., разчупва правилата, по които от векове живее населението, и донася първите опити за модернизация в Солун. През 1865 г. Кузман Шапкарев описва града като „грозен и нечист, гнусен и отвратителен“, с кал и нечистотии до колене, с криви и тесни улици. Притиснат от всички страни от крепостната стена, Солун прилича на „затънтено варварско селище“ без питейна вода, която жителите му са принудени или да купуват от водоносци, или „с големи затруднения, често пъти с боеве, а понякога с убийства“ да наливат от няколкото чешмички. Четвърт век по-късно градът е напълно преобразен — разрушена е крепостната стена откъм морето, създадени са нови, широки улици, павирани с донесени от Европа гранитни плочи, тротоарите на главната улица са запълнени с масичките на изникналите кафенета, а водите и нечистотиите се събират в подземни канали.² През 1868 г. е решено вилаетският вестник „Селаник“ да излиза на 4 езика — османотурски, гръцки, ладино и български. Макар и продължило само две години, това многоезичие доказва, че са налице опити за реформи и в духовната сфера.³

През втората половина на XIX век българите са четвъртата по големина общност в Солун. Макар да отстъпват по численост на евреите, турците и гърците, те също участват в процесите, променили османския Солун. Каква е тяхната роля за модернизацията на града? Как традиционното и модерното, националното и европейското, духовното и материалното се пресичат и преплитат в живота им?⁴ На тези въпроси ще потърси отговор настоящият

¹ Настоящият текст е резултат на проект, финансиран от ФНИ с договор № ДН10/13 от 17.12.2016 г. Повече информация за проекта и за българите в Солун може да намерите на www.solunbg.org.

² Научен архив (НА) на БАН, фонд 15к, оп. 1, а.е. 47, 59-64.

³ Салгънджиев, С. Лични дела и спомени по възраждането на Солунските и Сярските Българи или 12-годишна жестока неравна борба с гръцката пропаганда. Плевен, 1906, 24-26.

⁴ Струва ми се, че Горан посвети част от своите професионални усилия, за да търси отговори на тези въпроси. С настоящия текст бих искала да провокирам бъдещи негови занимания с темата. Вярвам, че с неконвенционалния си поглед той може да помогне на обществото ни да се погледне отстрани, да осъзнае мястото си в света и принося си в неговото развитие.

текст, вземайки за пример обществените празници на българите в Солун в края на XIX и началото на XX век. Сред тях, разбира се, най-значим е празникът на славянските първоучители светите братя Кирил и Методий, с които всички българи свързват града.

За пръв път българите в Солун излизат да отбележат публично деня на Солунските братя Кирил и Методий още през 1868 г., т.е. веднага след официалното създаване на българската община в града.⁵ Те подават прошение до митрополита, който им разрешава да отслужат литургия на църковнославянски език в един от православните храмове.⁶ Традицията денят на Кирил и Методий да се отбелязва с литургия на църковнославянски в църквата „Св. Мина“ продължава и през следващите години. След като през септември 1872 г. Вселенската патриаршия обявява Българската екзархия за схизматична, гръцките първенци в града изрично настояват в службата през 1873 г. да не се споменава името на българския екзарх Антим, екзархийският поп Петър да не е съслужител в литургията и учителят в българското училище да не държи реч. Българите приемат тези условия, за да не дразнят гърците, а и защото решават, че „сам Бог знае чий тамян се кади“ в църквата. Вечернята на 10 май, както и литургията на 11 май минават успешно — двама свещеници с български произход, които от 5–6 месеца посещават българското начално училище в града, „четат доста свободно по славянски“, поп Петър пее отлично, а руският консул, който присъства на сутрешната литургия, и мнозина от „нашите събратя гърци“ поздравяват българите с празника им. След това в пълното с хора българско начално училище „Св. св. Кирил и Методий“ поп Петър извършва водосвет, учениците пеят песни, а учителят М. Буботинов държи сказка, дълга цял час.⁷

Макар празникът да преминава спокойно, поставените от гърците условия стават причина за направата на отделна българска църква в града. Сградата е закупена веднага след тържеството с дарения, сред които се открояват направените от монах Аверкий, управител на Зографския метох в Солун, от Насте Стоянов, братя Шумкови и братя Паунчеви. На 20 юни 1873 г. в присъствието едва на един-двама души поп Петър отслужва първата литургия в екзархийския параклис „Св. св. Кирил и Методий“, учителят М. Буботинов държи реч, а Насте Стоянов „според силите си изпълнява певческата длъжност“⁸.

Отбелязването на празника на св. св. Кирил и Методий от българите в Солун става по-тържествено след откриването на българската мъжка гим-

⁵ Подробно за създаването на българската община в Солун вж. Снегаров, И. Солун в българската духовна култура. Исторически очерк и документи. София, 1937, с. 56.

⁶ В. „Македония“, бр. 27 от 1.06.1868 г. и бр. 30 от 22.06.1868 г.

⁷ В. „Право“ от 25.05.1873 г.

⁸ В. „Право“, бр. 20 от 28.07.1873 г. и в. „Вести“, бр. 131 от 28.07.1911 г. Още по въпроса за изграждането на първия български храм в Солун вж. Снегаров, И. Солун в българската духовна култура, 89-92, 111-113.

назия в града (1880 г.), която има за патрон светите братя. От описанието, което Кузман Шапкарев ни е оставил на честването през 1883 г., научаваме, че изградената преди точно едно десетилетие църквичка вече не побира и половината от дошлите да отбележат празника. Тържествената двучасова служба е съпроводена от хорово пеене и след нея тържеството продължава в двора на мъжката гимназия с водосвет и реч на директора Божил Райнов.⁹

Още десетина години по-късно се появява нов елемент в честването на празника — всенародни забавления след станалите вече традиционни литургия, водосвет и речи в гимназията. Трудно е да се прецени кога точно се появява това нововъведение, но вероятно то е резултат от тържественото отбелязване на 1000-годишнината на Методий през 1885 г. Тогава за гостите — руския и румънския консул, богати евреи, турски чиновници и други представители на властта — се дава банкет, който продължава цяла сутрин. Хапващите гости се сменят на трапезата според ранга си, хорът пее през цялото време, присъстващи се черпят със сладко и ракия, а учениците и ученичките — с бонбони и сладкиши. След завършването на тази „закуска“ в двора на училището се извива хоро, в което се включват първо учениците и ученичките, а после и всички присъстващи под акомпанимента на 4–5 гайди, 2 кларинета и дайрета.¹⁰ Вероятно това продължение се харесва много на българите, защото следващите чествания на празника на св. св. Кирил и Методий винаги завършват с народно веселие под звуците на гайди и кларнети. От 1893 г. до Балканските войни любимото място за веселбите, закриващи празника, става градската градина Беш чинар (Пет явора).¹¹

Сред всички чествания на този празник трябва да откروим това през 1897 г., защото то съвпада с откриването на българското търговско агентство в града. Няма съмнение, че напълно съзнателно българският агент, впоследствие консул и генерален консул в Солун, Атанас Шопов решава точно на 11 май да издигне българското знаме на пилон пред сградата, където под наем се помещава агентството. Според доклада му до Министерството на външните работи и изповеданията българите още преди изгрев-слънце минават, за да видят знамето и цял ден се поздравяват с „Нека е дълговечно!“. След отслужването на тържествената литургия в църквата „Св. св. Кирил и Методий“ цяло шествие начело с около 500 ученици и ученички, конвоирано от 50 души войници и последвано от множество народ, тръгва към мъжката гимназия за водосвет. След това всички отиват в Беш чинар, където има софра за около 200 души отбрани граждани и гражданки, а учениците

⁹ НА на БАН, фонд 15к, а.е. 122, л. 12.

¹⁰ НА на БАН, фонд 15к, а.е. 195, л. 70-73, л. 280-281.

¹¹ В. „Зорница“, бр. 23 от 11.05.1893 г., с. 90, и Зографов, Д. Последното празнуване на Кирил и Методий в Солун. — В: Пламъкът на солунския светилник. Сборник от статии, спомени, документи и други материали по случай 90 години от създаването на солунската българска гимназия и 50 години от съществуването ѝ в Благоевград. София, 1970, 135-138.

и ученичките са почерпени отделно. Тържеството завършва с гайди, ученическа музика и оркестър, специално изпратен от властта да свири през целия ден.¹² Такива тържествени и натоварени със символика мероприятия предизвикват вълнение, ликуване и тържество у българите и укрепват чувството им за общност.

От 1909 г. в честването на празника на св. св. Кирил и Методий в Солун се включват и гимнастически игри. Българското гимнастическо дружество в града е основано на 21 декември 1908 г. от швейцареца Даниел Бланшу, който ръководи упражненията, грижи се за реда, бди за изправността на уредите и отговаря за представленията на гимнастиците.¹³ Целите на това дружество са да поддържа здравето; да направи членовете си смели, предприемчиви и ловки; да развие дружелюбието им; да поддържа патриотическото им чувство и да разпространява идеята за гимнастическите упражнения. За постигане на целите си членовете на дружеството, които се наричат помежду си братя, правят гимнастически и строеви упражнения, стрелят, яздят и плуват, организират гимнастически игри, разходки, пътешествия, беседи и се стремят да постигнат сдружаване с други гимнастически и спортни дружества. Техният девиз е „Отечество, сила, братство“.¹⁴ Дружеството има хор, оркестър, собствени музикални инструменти и гимнастически уреди. Празникът му на Томина неделя се отбелязва с общи игри и банкет, които са традиционни за православие то в седмицата след Великден. Всички игри на българското гимнастическо дружество в Солун са подготвени и организирани от Д. Бланшу според модерните за времето гимнастически принципи.¹⁵ Трябва да се отбележи, че жени участват в гимнастическите упражнения и в първото българско гимнастическо дружество в Солун още от създаването му.

На 11 май 1909 г. българските гимнастици дават първите си публични игри на специално място в градината Беш чинар под акомпанимента на оркестъра на г-н Оскар Халми.¹⁶ Именно това първо след младотурския преврат (1908 г.) българско празненство показва най-ясно голямото желание да се подчертае значението на празника. Според колоритното описание на в. „Отечество“ „целият народ с упоение тържествува“, литургията,

¹² Централен държавен архив (ЦДА), фонд 334к, оп.1, а.е. 11, л. 6-10.

¹³ Даниел Бланшу (1860-1945) е роден в Лозана, специализира гимнастика в Швейцарската федерална гимнастическа организация, а също бокс и фехтовка в Париж. По покана на българското правителство през 1895 г. идва в България заедно със семейството си, а през 1908 г. по свое желание заминава като учител по гимнастика в мъжката гимназия в Солун, където преподава до 1913 г. Повече за него вж. Пенев, А., П. Петров (съст.). Чужденци – просветни дейци в България. София, 1988, 262-266.

¹⁴ Устав на Първото българско гимнастическо дружество в гр. Солун. Солун: Печатница „Самарджиев & Карабелев“, 1909, с. 5-6 в ЦДА, фонд 229к, оп. 1, а.е. 11.

¹⁵ Възгледите му за гимнастиката са изложени в Бланшу, Д., П. Големинев. Пълно ръководство по гимнастика (училищна, дружествена, военна и разни спортове) с 54 гимнастически игри и с повече от 2500 фигури. Кюстендил, 1901.

¹⁶ В. „Отечество“, бр. 22 от 6.05.1909 г.

извършена от Струмишкия митрополит Герасим, продължава с „импозантно шествие“ до гимназията, цветопродавачките на женското дружество засихват присъстващите с цветя, а българските гимнастици събират „шумни аплодисменти“¹⁷. Представлението на гимнастиците започва с дефилиране на юнаците и юношите, които преминават пред публиката в униформата, която са задължени да носят при упражненията, а именно – гимнастически обувки, бяла фланела, червен пояс, черни чорапи и тъмнозелени панталони от шаяк. Следват общи упражнения, упражнения с тояжки и бухалки, надбягване и забавни игри. Програмата изобилства от народни танци – хора и ръченици. Представлението има голям успех и се превръща в традиционно за солунските български гимнастици, които през годините до Балканските войни устройват годишните си игри на празника на Солунските братя.

Сред най-атрактивните изпълнения на гимнастиците е френският бокс, който освен другите си преимущества, не изисква и никакви уреди. Боксът, с който в Англия се изглаждат оскърбленията, във Франция се възприема като гимнастическо упражнение или средство за самозащита. Именно френският бокс, а не двубоят е според Д. Бланшу едно от най-превъзходните средства за правилното и всестранно развитие на всички части на тялото, а и се възприема много добре от учениците.¹⁸ Програмата на българските гимнастици в Солун става все по-разнообразна и към нея се прибавят двубои с мечове, игри със знамена, упражнения с боздугани и мраморни статуи. Упражненията стават повече и по-сложни и се изпълняват изцяло на музика. Прави впечатление, че освен българските народни танци, в програмата на гимнастическите вечеринки се появяват също валс, полка, мазурка и балетни танци. Гимнастиците са отлично приети не само от българската общност в града, но и от султанските синове. Двамата принцове са заплени от годишните игри на българските юнаци през 1911 г. и ги канят да играят пред султана. С известни съкращения още същата вечер игрите са повторени пред вилаетското управление, за радост на владетеля, синовете му и публиката.¹⁹

Гимнастическите упражнения са отлично решение за здравето на учениците, които са претрупани с работа и „страдат от умствена умора“. В отчета на българската девическа гимназия „Св. Благовещение“ за учебната 1904–1905 г. е отбелязано, че у българските деца „няма веселост, няма похватност, няма живот“. Българското ученичество е определено като „меланхолично“, потънало в четене, мълчание и мисли. Отчетена е необходимостта от повече развлечения, от намаляване на уроците, за да имат децата време за „полезни забавления, разходки и игри“, защото в противен случай могат да

¹⁷ В. „Отечество“, бр. 24 от 13.05.1909 г.

¹⁸ Бланшу, Д., П. Големинев. Пълно ръководство по гимнастика, с. 367.

¹⁹ В. „Учителски глас“, бр. 23 от 18.06.1911 г.

се превърнат в „идеалисти, утописти и крайни елементи“²⁰. Действително гимназистите са доста натоварени с учене и с допълнителни задачи — особено за годишния акт, с който българските училища традиционно завършват учебната година. На тези тържества обикновено присъстват представители на властта — валията, председателят на градския съвет, командирът на военния гарнизон; представители на Великите сили — консулите или техни пълномощници; офицери и видни граждани.²¹ За да бъдат впечатлени отбраните гости, годишните актове често включват наред с декламациите и песните, пиеси и дори оперетки.

Тези представления носят „радост и гордост“ на родителите, които с умиление гледат как децата им изпълняват пиеси. Театралните постановки, наред с хоровото пеене, се радват на голям интерес и стават традиционна част от ученическите празници, утра и вечеринки в българските училища още от края на XIX век.²² Особен успех има детската оперетка „Пролетна царица“, представена на акта във Вардарското училище през 1911 г.²³ Разбира се, не минава и без комични моменти. Например през март 1912 г. ученици в стопанското училище поставят комедията „Благородникът“, но никой не разбира дали публиката се забавлява с комедията, или с факта, че мъжките роли в нея се изпълняват от ученички.²⁴ Независимо от аматьорския си характер училищните представления са пръв досег с културата за българчетата от вътрешността на Македония, които учат в солунските гимназии. Много показателни са спомените на Христо Ампов от Дойран, който постъпва в солунската гимназия през 1909 г. и едва тогава научава за съществуването на операта и възможността с песни да се изразят чувства.²⁵ Наивното учудване на детето при сблъсък му с оперното изкуство е напълно обяснимо, но съвсем не така стои въпросът с българското солунско общество, което има доста високи театрални стандарти.

Театрални постановки в Солун има от втората половина на XIX век. Освен в салоните на частните домове и на откритата сцена, те се поставят и в специално изградени за целта сгради в центъра на града. След пожара от 1890 г. три нови театрални салона отварят врати на крайбрежната улица, а през 1906 г. в градината до Бялата кула се отваря още един театър, в който се правят и кинопрожекции.²⁶ В града съществуват местни, основно еврейски и гръцки театрални трупи, в които основна роля играят представителите

²⁰ ЦДА, фонд 246к, оп. 1, а.е 244, л. 255-301.

²¹ ЦДА, фонд 246к, оп. 1, а.е 244, л. 187-247, Съчинения на Трайчо Китанчев, нарежда Юрдан Иванов. София, 1898, с. 84.

²² НА на БАН, фонд 15к, а.е. 195, с. 254-255.

²³ В. „Учителски глас“, бр. 23 от 18.06.1911 г.

²⁴ В. „Учителски глас“, бр. 20 от 20.03.1912 г.

²⁵ ЦДА, Сп 2252, т. 1, Хр. Ампов.

²⁶ Подробно за театралните сгради в Солун вж. Τομανάς, Κ. Το θέατρο στην παλιά Θεσσαλονίκη 1782-1944. Θεσσαλονίκη, 1994, 11-13.

на интелигенцията — доктори, учители, предприемачи. Много италиански, английски, гръцки и др. трупи гостуват в града, а това предопределя и разнообразието на поставяния театрален репертоар — от В. Юго, У. Шекспир и Ж.-Б. Молиер до опери на Дж. Верди. През 1898 г. в града гостува и трупата на театъра „Сълза и смях“ под името „Българска драматургична труппа Радул Канели“. На връщане от Цариград, където играе по случай осветяването на българската църква „Св. Стефан“, трупата дава представление и в Солун.²⁷

Големи вълнения сред солунското българско общество предизвиква гостуването на трупата на Народния театър от София. От 28 август до 27 септември 1908 г. тя е на турне в Одрин, Солун, Воден, Битоля, Прилеп и Велес. Постановките, които софийски актьори играят в Османската империя, са „Мадам Сан-Жен“, „Севилският бръснар“, „Доходно място“, „Дамата с камелиите“ и „Добрите приятели“. Те обаче са посрещнати хладно от солунската българска публика. Причините за това са чуждите пиеси и слабата актьорска игра. В Солун трупата е „почти бламирана и на третото представление вече няма посетители“. Единствено играта на Адриана Будевска в „Дамата с камелиите“ измива срама от представянето.²⁸ Това е сред най-добрите роли на известната българска изпълнителка, за която се говори, че накарала един по-впечатлителен зрител да се хвърли на сцената в краката ѝ и да ѝ се обясни в любов.

Солунското българско общество обаче обвинява софийската театрална труппа, че идва в града не от патриотизъм, а за да покрие дефицита си от 120 000 лева. Вестник „Конституционна заря“ изказва възмущението си, че трупата няма да играе в Македония нито една българска пиеса, защото е решила да мине само през големите градове, където населението е смесено, и за да привлече повече публика, е предпочела в репертоара си френските комедии. „Тук идват турски трупи — пише вестникът, — които играят най-революционни пиеси; идват гръцки трупи с най-шовинистични трагедии; идват френски и италиански трупи — всички те са частни и пак не правят такива сметки. А българската труппа, която има един милион гроша субсидия от Княжеството, тук продава делото на своя народ и играе най-лигави комедии, за да спечели повече пари.“ Авторът на материала настоява за по-ниски цени на билетите и за включването на пиеси на Иван Вазов и Антон Страшимиров в репертоара на актьорите.²⁹

Няма съмнение, че солунското българско общество в началото на ХХ в. пречупва всички събития през призмата на националната идея. Независимо дали става дума за политика, икономика, образование, гимнастика или те-

²⁷ БИА на НБКМ, фонд 302, а.е. 43, с. 6-15.

²⁸ Сп. „Културно единство“, кн. 1 от 1908 г.

²⁹ В. „Конституционна заря“, бр. 7 от 8.09.1908 г.

атър, интересът и енергията на българите в Османската империя е насочен преди всичко към осъществяване на националните цели. Българската интелигенция в града разглежда необходимостта от „културното повдигане на българите“ като още една крачка по този път. Затова и обмисля създаването на Народен дом „с читалище и библиотека по всички отрасли на науката, изкуствата и занаятите, с един театрален салон за представления, вечеринки, срещи, заседания и събрания“³⁰.

Българските студенти в юридическото училище в Солун са най-запалените привърженици на идеята за създаване на народно читалище в града. Те поемат инициативата и в полза на тази кауза поставят благотворително няколко пиеси — „Ернани“ на В. Юго, „Иванко“ на В. Друмев и др.³¹ Тясна е и първата българска любителска театрална труппа, създадена в Солун само месец след младотурския преврат. Още през февруари 1909 г. на сцената на претъпкания театър „Еден“ тя играе руската комедия „Лудетина“ от Виктор Кирилов. Представлението е отлично посетено, макар оценките за него да се колебаят между „задоволително“³² и „бурен успех“³³. Средствата отиват за новоучреденото студентско дружество „Напредък“.³⁴ Студентите възнамеряват да дадат средствата за студентска библиотека и за библиотеката на българските основни училища в града. Пак в полза на училищна библиотека, но този път на мъжката гимназия, учителите в нея представят пиесата на Васил Друмев „Иванко“.³⁵

Макар повечето театрални постановки на българите в града да са с благотворителна цел, не липсват и такива в чест на някакви събития. Такова е представлението, дадено от любителска театрална труппа, ръководена от Войдан Чернодрински³⁶ в чест на втория конгрес на Българските конституционни клубове на 20.08.1909 г. Чернодрински заминава за Македония, поощрен от П. Яворов и подпомогнат с костюми от Народния театър, за да организира там любителски представления. В Солун любителската му труппа представя драмата „Престъпника“ от П. Джиокомети и първа част от написаната от самия него „Македонска кървава сватба“. Публиката одобрява играта на актьорите, но първата пиеса остава непонятна за множеството. За разлика от нея „Жътва“ — сцената на народния живот в Македония — „раз-

³⁰ В. „Народна воля“, 18.02.1909 г.

³¹ В. „Учителски глас“, бр. 17 от 4.03.1911 г. и бр. 17 от 20.02.1912 г.

³² В. „Народна воля“, 18.02.1909 г.

³³ В. „Отечество“, бр. 1 от 21.02.1909 г.

³⁴ Сп. „Културно единство“, кн. 10 от 1909 г.

³⁵ В. „Отечество“, бр. 1 от 21.02.1909 г.

³⁶ Войдан Чернодрински е псевдоним на Войдан Попгеоргиев Кузманов (1875–1951). Автор е на драмите „Македонска кървава сватба“, 1900 г.; „Робът и агата“, 1901 г.; „Зло за зло“, 1904 г.; „Цар Пир“, 1921 г.; „Бурите край Вардар“, 1925 г., и други, между които множество едноактни пиеси и сценки. Освен това е ръководител на пътуващата труппа „Скръб и утеха“ и актьор. Подробно за него в интерпретацията на съвременната македонска историография вж. Войдан Поп Георгиев-Чернодрински. Живот и дело. Материјали од Меѓународниот симп., одржан во Струга од 2 до 4 јуни 2000.

веселява публиката с народния си говор и с пъстрите си носии“ и поради това е повторена за българското общество от квартала „Пирги“.³⁷

Желанието за национална изява, за по-активно присъствие в обществения живот на Солун и за включване в модерните за времето тенденции е особено видимо в българското участие в обществените празници след младотурския преврат. Дълго сдържаната обществена енергия сякаш се отприщва с музикалното соаре, организирано само месец след преврата от семейството на Димитър Мустаков, и българите започват да се включват въодушевено във всички публични тържества.³⁸ През април 1909 г. те участват в празника в чест на успеха на младотурците, които с помощта и на българските отряди на Яне Сандански и Христо Чернопеев потушават опита за контрапреврат и свалят султан Абдул Хамид от престола. Вестник „Отечество“ дори се хвали, че по този повод българите организират първото в историята на Солун факелно шествие. То преминава през града и спира многократно, за да се произнесат речи на български, турски и италиански език „в памет на падналите за османската свобода“ и в уверение, че българите желаят мир и благоденствие.³⁹ Всъщност това не само не е първото факелно шествие в историята на Солун, но дори не е първото, организирано от българи. Авторът на текста очевидно не е знаел, че още през март 1870 г. около 400 българи и учениците от българското основно училище правят факелно шествие и благодарствен митинг в прослава на султан Абдул Азис, подписал фермана за създаване на Българската екзархия.⁴⁰

В първото десетилетие на ХХ век в нажежената от национални страсти атмосфера празниците често се превръщат в арена на пряк или косвен сблъсък между различните народности. Например на солунския карнавал през 1907 г. полицията арестува колоездач, обвит в гръцкия флаг, който е завил колелата на велосипеда си с българското и румънското знаме. Тя обаче е безсилна пред маскираните „гръцки герои, облечени в старовремски дрехи, с щитове и копия в ръце“, които с колесница дефилират по централния булевард „Хамидие“, а в краката им лежи „промушен дявол“, загънат в българския трикоълор.⁴¹ Само месец по-късно гръцката националистическа организация в Солун се опитва да провали представлението, устроено от Българската църковна община в полза на подведомствените ѝ начални училища. За да събере повече средства от чужденците, българската община се споразумява с директора на театъра и публичната градина Tour Blanche пребиваващата в града италианска оперна трупа на г-н Лабруна да представи операта „Кармен“. Ден преди представлението келнерите, музикан-

³⁷ В. Отечество, бр. 53 от 22.08.1909 г.

³⁸ Сп. „Културно единство“, кн. 10 от 1909 г.

³⁹ В. „Отечество“, бр. 17 от 18.04.1909 г.

⁴⁰ БИА на НБКМ, фонд 27, а.е. 595, л. 284.

⁴¹ ЦДА, фонд 334к, оп. 1, а.е. 279, л. 2-3.

тите и ръководителят на групата отказват участие. Директорът на театъра, който несъмнено се опасява от загуби, веднага назначава нови келнери и музиканти. След това той и българският дипломатически агент се оплакват на италианския консул, който заплашва г-н Лабруна, че ще нареди да го арестуват и да заплати нанесените щети. В резултат на тези бързи действия представлението се провежда, а новината за скандала става причина висши чиновници, цивилни агенти, консули и чуждестранни офицери заедно със семействата си да присъстват на тържеството.⁴²

Съперничеството между българи и гърци се прехвърля и на спортната арена. През ноември 1908 г. в Солун е създадено гръцко спортно дружество с цели, почти идентични с тези на българското.⁴³ То организира през април 1912 г. състезания между гръцките училища в града, в които участват 169 спортисти, разделени в пет възрастови категории. Само месец по-късно, на 7 май 1912 г. в Солун се провежда голям ученически празник, в който взимат участие около 3000 ученици от всички солунски училища. На него според българската преса румънците се отличили с отличната си музика, а българските и гръцките ученици — в гимнастическите игри. Надбягването между училищата в двете възрастови категории е спечелено съответно от Мито, ученик в гръцкото частно училище „Константиниду“, и от Доксим Траянов, ученик в българската реална гимназия.⁴⁴ Всъщност обаче през първото десетилетие на XX век гръцките спортисти в Солун са по-запалени по футбола, отколкото по гимнастиката. Футболът е внесен в града чрез клуб „Юнион Спортив“, състоящ се основно от чужденци, по чието подобие гърците правят през 1901–1902 свой футболен отбор.⁴⁵

Българите през този период, макар да не могат да се похвалят с футболни успехи, блестят с гимнастическите си представления. Явно гимнастическото движение, което им позволява да изразят легално националната си принадлежност и гордост, е особено привлекателно за тях. Не е случайно, че само за няколко години учителстване в Солун Даниел Бланшу успява да основе гимнастически дружества в основните градове на областта — Битоля, Петрич, Лерин, Струмица, Прилеп и Велес. По негова инициатива през 1911 г. в Солун е свикан конгрес на македонските юнашки дружества. На него те основават Съюз на отоманските български гимнастически дружества и решават да изпратят свои представители на Втория всеславянски събор в Прага (1912 г.).

Не само гимнастическите игри, а всички празници на българите в Со-

⁴² ЦДА, фонд 334к, оп. 1, а.е. 239, л. 30-31.

⁴³ Стефанίδης, Α., Αικ. Κρικώνη, Δ. Κυρίτης. Γυμναστικός σύλλογος Ηρακλής 1908-2003, Θεσσαλονίκη, 2003, 13-14.

⁴⁴ В. „Светлина“, бр. 28 от 6.05.1912 г. и бр. 29 от 10.05.1912 г.

⁴⁵ Χριστοδούλου, Ν. Ο Γυμναστικός σύλλογος Θεσσαλονίκης «Ο Ηρακλής» και η εξέλιξ του αθλητισμού εν Θεσσαλονίκη, Εν Θεσσαλονίκη, 1927, σ. 7, σ. 19, 33-34.

лун в края на XIX и началото на XX век показват желание за национална изява. Всички публични мероприятия – денят на св. св. Кирил и Методий, годишните актове на гимназиите, театралните постановки – целят завоювано или открито да изразят патриотичните чувства на българите. Дори театралните представления по небългарски автори се играят в името на родолюбива кауза – подкрепа на български училища, читалища, библиотеки и др. Едновременно с това, макар и силно повлияни от националната идея, българите в Солун се стремят наред с другите по-големи общности в града да участват активно в модерните за епохата начинания и инициативи. За тях промяната в обществения живот започва с младотурския преврат, който им позволява да се изявят по-свободно.

Всъщност обаче модерните за времето идеи и нрави проникват сред българите в Солун най-вече чрез българската мъжка гимназия. Именно училището, според колоритното описание на главния секретар на екзархията Добри Ганев, превръща децата от „парцаливи и въшкави селянчета“ в „прилично облечени ученици, в тъмносини костюмчета, спретнати, стегнати, с червени фесчета на глава на мястото на изтритите калпачета“⁴⁶. Разположено в най-космополитния град на европейските владения на Османската империя (след столицата Константинопол), ръководено от отлично образовани учители, пренасящи в него най-съвременните за времето си идеи, това училище е истински „прозорец към света“ за децата от вътрешността на османската провинция Македония. Българските училища в града не само обучават и възпитават питомците си, а се грижат за тях и ги вдъхновяват както с патриотични емоции, така и с модерни идеи. Няма обществен празник на българите в Солун, в който учителите и учениците от българските училища да не вземат участие като вдъхновители, организатори, изпълнители или зрители. Те са центърът на забавленията и тържествата, на вълнуващите моменти и националните изяви, ядрото, около което гравитира цялата общност.

---

⁴⁶ Билярски, Ц. Виновниците за погрома на България през 1913 година. Из живота и делото на Старозагорския митрополит Методий Кусевич. София: Анико, 2010, с. 125.